

VOORBIJ DE HORIZON

Overdrijven en ontkennen

Over de criminologische erfenis van Stanley Cohen*

René van Swaaningen

Stanley Cohen is één van mijn helden in de criminologie.¹ Hij was een origineel en autonoom denker, die een flink aantal ontwikkelingen op ons vakgebied goed heeft voorzien. Stan was ook een bijzonder aardige man, die het hart op de goede plaats had en die prachtig kon schrijven. Als introductie tot een beschouwing over de onder redactie van Tom Daems verschenen bloemlezing uit Stanley Cohens werk, getiteld *Outside Criminology*, en een aantal andere hoogtepunten uit zijn oeuvre wil ik mijn 'fan-van-Stan-schap' graag eerst illustreren met een aantal persoonlijke anekdotes.

In 1985 ontmoette ik Stanley Cohen voor het eerst. Ik was student-assistent aan het Criminologisch Instituut van de Vrije Universiteit Amsterdam en in die hoedanigheid organiseerde ik met Herman Bianchi de tweede International Conference on Penal Abolition (ICOPA), waar Stan een van de sprekers was. Zijn boek *Visions of Social Control* was toen bijna uit en hij had in een aantal artikelen zijn sympathie voor het abolitionisme laten blijken. En dat zette ook de toon voor zijn bijdrage aan ons congres, dat onder de titel 'Community Control: To demystify or to reaffirm?' in het congresboek *Abolitionism* verscheen (Cohen, 1986). Ik was een absolute *nobody* in de criminologie en ik weet nog goed hoe verguld ik was dat de grote Stan Cohen, van wie ik bijna alles had gelezen, mijn naam kende en me als een collega behandelde. Uit de in het boek van Daems opgenomen 'Rough Guide' voor deelnemers aan wetenschappelijke congressen, waarin Stan een hilarisch relaas geeft van de geplogenheden op congressen (ik kom daar aan het einde van dit stuk nog op terug), leerde ik daar de diepere betekenis pas van kennen. Bianchi was helemaal over zijn theewater, want ... misschien zou Stan Cohen wel zijn opvolger op de leerstoel criminologie aan de VU worden. Hij had met hem gesproken en hij had er wel oren naar. Het is allemaal anders gelopen.

Mijn tweede kennismaking met Stanley Cohen was in 1990, toen hij aan de Universiteit van Amsterdam de Bongers-lezing hield. Inmiddels werkte ik aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en als echte 'Stan-fan' wilde ik de gelegenheid om mijn held aan mijn studenten voor te stellen niet voorbij laten gaan. Stan logeerde in een hotel aan de – ik meen – Keizersgracht en ik woonde in Amster-

* Met dank aan Willem de Haan voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit stuk.

1 Naast de Nederlandse criminologen die mij in directe zin gevormd hebben (zie: Van Swaaningen, 2007: 48-49), zijn mijn andere twee grote helden Nils Christie en Jock Young. Eigenlijk zou ik hier Erving Goffman en David Matza ook toe willen rekenen, maar die heb ik niet persoonlijk gekend.

René van Swaaning

dam-Zuid. De Amsterdamse binnenstad is niet bepaald gemaakt voor autoverkeer en normaal gesproken zou ik gezegd hebben 'neem even de tram naar het Valeariusplein (de dichtstbijzijnde halte bij mijn huis), dan pik ik je daar op'. Maar, omdat het mijn held betrof, had ik aangeboden hem met de auto 'wel even' te komen ophalen. Enfin: de autorit van Amsterdam-Zuid naar de Grachtengordel duurde ongeveer net zo lang als de reis van Amsterdam-Zuid naar Rotterdam-Kralingen, maar ... die reis was wel in het gezelschap van Stan Cohen! Studenten hielden toen nog het nieuws bij en ik herinner me de eerste vraag die zij aan Stan stelden nog goed: hoe haalt een geboren Zuid-Afrikaan en kritisch criminoloog het nou in zijn hoofd om naar een apartheidstaat als Israël te emigreren? Stan werd niet boos om zoveel jeugdige arrogantie. Vele collega's hadden toen al gememoreerd dat Stan tijdens zijn tijd in Israël echt in het oog van de storm zat, met de invasie in Libanon, met de door de Israëlische generaal Ariël Sharon geleide slachting in Sabra en Shatila in 1982 als dieptepunt: voor velen was dat een keerpunt in het geloof in de 'goede bedoelingen' van de staat Israël. Maar Stan was zeer actief in de Vrede Nu-beweging (*Shalom Achsav*) en de Oslo-akkoorden, die hoop boden op betere Israëlisch-Palestijnse betrekkingen, waren in zicht. Dat wisten de studenten klaarblijkelijk niet en Stan zei er ook niets over; en hij refereerde evenmin aan zijn eigen artikelen over mensenrechtenschendingen door Israëlische militairen. Hij antwoordde alleen droogjes dat hij juist naar Israël was gegaan om mee te helpen er een beter land van te maken en dat hij die illusie in Zuid-Afrika tijdens de apartheid nooit had gehad.

Mijn derde ontmoeting met Stan was een jaar later: in 1991, wederom in Amsterdam, nu tijdens het jaarcongres van de Law and Society Association. Ik zat naast Stan in de bankjes van de UvA bij een lezing van Edwin Lemert die, met cowboylaarzen aan en een Texaanse hoed op, begon met de stelling dat de meesten van de aanwezigen waarschijnlijk hadden gedacht dat hij allang dood was – wat me direct voor de man innam. Die middag en avond heb ik Ed Lemert en Stan Cohen nog door de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt rondgeleid. Naarmate de avond vorderde, ging de aandacht meer en meer uit naar gelegenheden die we vandaag de dag 'coffeeshops' noemen. Het officiële beleid dat in deze gelegenheden met licentie marihuana mocht worden verkocht, was toen nog betrekkelijk pril, maar wie een blowtje wilde roken, kon al decennia prima terecht bij zaken als Mellow Yellow of Rusland en in concertzalen als Paradiso of de Melkweg: en daar gingen we dus heen! Ed Lemert schiep er een waar genoegen in bij iedere coffeeshop of club die we bezochten het wiet-menu mee te nemen: om aan zijn Amerikaanse vrienden te laten zien hoe 'liberal' Europa wel was. Stan was er, als man die de jaren 1960 in Europa had doorgebracht, niet zo van onder de indruk. Hij schaamt zich er overigens helemaal niet voor om zichzelf als 'een man van de jaren zestig' te typeren. Toen hij in 2009 de 'Outstanding Achievement Award' van de British Society of Criminology ontving, zei hij zelfs dat hij een ontzettende hekel had aan al die '68-ers' die plotseling 'ouder en wijzer' zouden zijn geworden en nu de jaren 1960 wegzetten als een naïeve, puberale, romantische, anarchistische en utopische vergissing. Zo was het ook, zegt Stan Cohen, Abby Hoffmann citerend, maar we hadden wel gelijk (Daems, 2016: 356).

Sindsdien heb ik Stan nog wel een paar keer ontmoet, maar dat was meer in het voorbijgaan – zoals dat vaak gaat op academische congressen. Toen wij in 2004 het jaarcongres van de European Society of Criminology in Amsterdam organiseerden, vroeg ik Stan Cohen of hij een plenaire lezing wilde houden. In een uitgebreide e-mail vertelde hij me hoe graag hij op mijn verzoek in zou willen gaan, maar dat het helaas niet meer ging. Niet alleen had het overlijden van zijn vrouw Ruth hem enorm aangegrepen, maar de problemen met zijn rug en zijn Parkinson speelden hem ook in toenemende mate parten. De laatste keer dat ik hem ontmoette was in 2006. Ik zat toen met David Downes in diens doorrookte kamer aan de London School of Economics (LSE) aan een gezamenlijk stuk te werken en op een gegeven moment vroeg ik David hoe het eigenlijk met Stan ging. Nou, zei David, we kunnen even bellen en zien of we langs kunnen komen. Het was in die dagen, zoals Laurie Taylor zei, niet langer mogelijk om met Stan te praten zonder eerst even te checken hoe zijn 'state of mind' die dag was (in: Downes et al., 2007: 19). Zo gezegd, zo gedaan: Stan had een goede dag en hij ontving ons in zijn huis aan Belsize Park in Noord-Londen. Aanvankelijk schrik je als je een bekende ziet die opeens zo broos oogt, maar onmiddellijk kwamen de maar al te herkenbare ironie en de zelfspot, over ziek zijn, maar ook over maatschappelijk engagement tevoorschijn. Op 7 januari 2013 zou Stanley Cohen overlijden.

Waarom begin ik met deze anekdotes? Primair omdat Stan Cohen in zijn werk complexe theoretische en politieke thema's *zelf* altijd tot het niveau van het dagelijks leven heeft herleid. Bij Stan kreeg alles wat hij schreef direct een gezicht; hij had een hekel aan de van het dagelijks leven losgezongen abstracties van de Parijse *Rive Gauche*. Over het boek *Escape Attempts*, dat hij in 1976 samen met Laurie Taylor schreef, zegt hij dat ze begonnen met het opschrijven van hun eigen alledaagse deviantie: een jointje roken met de studenten, demonstraties tegen de Vietnamoorlog organiseren en porno kijken (in: Downes et al., 2007: xix-xx).

Als ik één ding zou moeten noemen dat ik van Stan heb geleerd, dan is het dat cynisme er nooit toe mag leiden dat je er geen moeite meer voor doet 'het goede' na te streven en praktijkwerkers met je intellectuele scepsis over het hoofd ziet, maar dat je deze positieve krachten, soms zelfs tegen beter weten in, altijd moet steunen. Stan zei dat je je eigen idealen altijd voorzichtig moet blijven herbevestigen om de richting waar het heen zou moeten niet kwijt te raken, maar dat je tegelijkertijd pragmatisch moet zijn, en niet te ijzerenheilig moet vasthouden aan je principes, om ook iets te kunnen bereiken.

Komen de thema's, de paradigmatische posities, de vooruitziende blik en de scherpe pen, waarmee Stan Cohen, met veel humor en relativiseringsvermogen een realistische kijk op de wereld dragelijk wist te maken ook goed uit de verf in de bloemlezing van Daems? Ja en nee. Een deel van dit voorzichtige antwoord is gelegen in het feit dat *Outside Criminology* complementair is aan een eerdere bloemlezing die Stan Cohen zelf in 1988 heeft samengesteld: *Against Criminology*. Dáár staan wat mij betreft de meeste van zijn juweeltjes in. Daems schrijft in zijn inleiding tot *Outside Criminology* dat hij geen stukken heeft willen opnemen die in *Against Criminology* zijn opgenomen. Dat complementaire karakter van deze twee boeken ligt ook besloten in de keuze voor de titel *Outside Criminology*.

René van Swaaningen

Toch vraag ik mij af of die titel nu wel zo'n gelukkige keuze is geweest. Stan Cohen (1988: x) geeft zelf een heel duidelijke verklaring voor de titel *Against Criminology*. Hij heeft een hekel aan het liberale project dat de gangbare criminologie met haar sociologisch onhoudbare ficties van redelijke mensen, die op redelijke wijze onredelijke mensen tot rede brengen altijd is geweest. Daarom zegt hij ook dat hij altijd meer geïnteresseerd is geweest in de maatschappelijke reacties op criminaliteit en deviantie dan in die fenomenen zelf: de motieven om criminaliteit te plegen zijn meestal vrij banaal, maar de reacties erop zeggen heel veel over de samenleving als zodanig. De oprichting van de *National Deviancy Conference* in 1968, het platform van de Britse kritische criminologen, was volgens Stan Cohen (1988: 8) niet primair als een ideologische afwijzing van de gangbare criminologie ontstaan, maar vooral uit verveling over al die banale studies. Het abolitionisme noemt hij de meest consequente 'anti-criminologie', omdat daarin de basisveronderstellingen van het vak radicaal ter discussie worden gesteld.

Against Criminology ja, maar *Outside Criminology* nee, dat niet. Stan Cohen stond helemaal niet *buiten* de criminologie. De naam van deze rubriek van dit tijdschrift, *Voorbij de horizon*, zou een betere titel zijn geweest, want Stan Cohen is een belangrijke vernieuwer van de criminologie geweest, die juist vanuit centrale posities *binnen* het vakgebied het domein van deze discipline telkens een stukje verlegde: of het nu gaat om de 'moral panics', waarmee betrekkelijk onschuldige deviantie wordt opgeblazen en gecriminaliseerd, of om het ontkennen en weggijken bij *echt* schadelijke gedragingen, waarbij, zodra het als probleem op de politieke agenda is gezet, criminalisering vaak óók weer als eerste als 'oplossing' naar voren wordt geschoven.

Stan Cohen heeft een pioniersrol gespeeld bij de analyse van de rol van de media bij dergelijke criminaliseringsprocessen en bij maatschappelijke sancties die diep in het privéleven van mensen ingrijpen; bij het ontmaskeren van de criminologie als een discipline die is vergeven van allerlei impliciete westerse aannames en ideeën, die haar relevantie in een groot deel van de wereld tot nul reduceren; en bij het op de criminologische agenda zetten van mensenrechtenschendingen. Aan Stan Cohen danken we de nu gangbare criminologische begrippen als 'folk devil', 'moral panic', 'net-widening' en 'denial'. Stan Cohen heeft ook als geen ander een reflexieve houding ten aanzien van zijn *eigen* werk aangenomen. Geconfronteerd met mensenrechtenschendingen constateerde hij dat het spiegelbeeld van de 'moral panic' (het uitvergroten van betrekkelijke kleinigheden tot problemen van wereldformaat), 'denial' (het niet onder ogen willen zien van het *echte* kwaad), misschien nog wel een groter probleem in de criminologie was. Langzaam maar zeker begint ook *dit* concept steeds meer ingang te krijgen in criminologisch onderzoek;² niet alleen in de context van mensenrechtenschendingen, maar ten aanzien van alle 'crimes of the powerful' – inclusief racisme en seksisme – omdat dat delicten zijn die eerder een *uitvloeisel* van dominante machtsverhoudingen zijn, dan dat zij vanuit machteloosheid worden gepleegd. Daarom kunnen derge-

2 Het congres over Denialism & Human Rights dat op 22 en 23 januari 2016 plaatsvond aan de Universiteit Maastricht is hier ook een goed voorbeeld van: <http://law.maastrichtuniversity.nl/denialismandhumanrights>.

lijke delicten ook eenvoudiger worden ontkend, gebagatelliseerd of, zoals Henk van de Bunt (2007) het noemt, door 'muren van stilzwijgen' worden afgeschermd. En natuurlijk was Stan Cohen hoogleraar aan een van meest prestigieuze centra in ons vakgebied, het Mannheim Centre van de London School of Economics (LSE), heeft hij 1985 de 'Sellin-Glueck Award' van de American Society of Criminology ontvangen en in 2009 'Outstanding Achievement Award' van de British Society of Criminology. Kijken we naar de personen die hebben bijgedragen aan het liber amicorum dat ter gelegenheid van zijn emeritaat is samengesteld, dan zien we wat voor breed gerespecteerde intellectueel Stan Cohen was; een criminoloog die wel altijd voorbij de horizon van zijn vakgebied keek, maar zeker geen outsider was (Downes et al., 2007). Ik noem hier slechts een paar van de contribuanten: Noam Chomsky, Richard Sennett, Howard Becker, Malcolm Feeley en Jonathan Simon, Jock Young, David Garland, Nicola Lacey, Nils Christie en Robert Reiner. Wie een beeld wil krijgen van de portee van Stan Cohens werk, zou naast *Against* en *Outside Criminology* ook dit liber amicorum moeten lezen, waarbij de titel *wel* precies (en enigszins saai) vermeldt waar het om gaat: *Crime, Social Control and Human Rights: From Moral Panics to States of Denial*.

Voor alles is *Outside Criminology* een boek voor de 'hard-core' Stan Cohen-fan, die zijn belangrijkste werken al kent en op zoek is naar verdieping en naar achtergronden. Die echte fan komt in dit boek goed aan zijn trekken. Naast een aantal niet zo eenvoudig toegankelijke klassiekers en voorstudies voor 'het grote werk' zijn er ook wat luchtiger teksten opgenomen. Die combinatie is goed gekozen, omdat het een dimensie van Stan Cohen belicht, die in zijn academische teksten, hoewel altijd aanwezig, toch eerder impliciet blijft: zijn brede literaire kennis en zijn humor. In het in *Outside Criminology* opgenomen in memoriam wijst Paul Rock op de schijnbare nonchalance waarmee Stan, naast wetenschappelijk literatuur, ook het werk van grote schrijvers als Saul Bellow, Anton Tsjechov en George Orwell, maar net zo goed dat van John Le Carré, behandelt.

Outside Criminology is met € 172,97 wel een belachelijk duur boek, waardoor behalve bibliotheken waarschijnlijk niemand het zal kopen. En voor die idiote prijs heb je dan ook nog niet eens een mooi uitgegeven boek, maar iets dat weliswaar een harde kaft heeft, maar waarvoor geen enkele poging is gedaan tot een serieus omslagontwerp. Het allegaartje aan verschillende pagina lay-outs en lettertypes kan wat mij betreft ook echt niet: het lijkt wel een syllabus, zoals we die aan de universiteit maakten in het predigitale tijdperk! Daems probeert de pil te vergulden door te zeggen dat voor een dergelijke opmaak is gekozen om zichtbaar te maken dat we hier met authentieke teksten uit verschillende tijdschriften te maken hebben en dat, met het oog op de verwijzing, ook de originele pagina-aanduiding is gehandhaafd ... *sure*. Het is gewoon lelijk!

Een aantal van Stan Cohens mooiste teksten is, zoals gezegd, opgenomen in *Against Criminology* uit 1988. Of dat boek nog te koop is weet ik niet, maar helaas staan ze daarom dus niet in de in 2016 uitgegeven bundel *Outside Criminology*. Wie de kern van Stan Cohens werk wil vatten, kan echter niet heen om essays als 'Guilt, Justice and Tolerance' (over de plaats van normatieve concepten en oordelen in een kritische, empirische wetenschapsbeoefening), 'Western Crime Control

René van Swaaningen

Models in the Third World' (over de arrogante aanname dat westerse ontwikkelingen overal de maat der dingen zouden aangeven) of 'The Object of Criminology' (het meest marxistische stuk van Stan Cohen over criminalisering). Daarvoor zullen echter de oorspronkelijke bronnen of *Against Criminology* moeten worden geraadpleegd.

Dat neemt echter niet weg dat er in *Outside Criminology* óók hele mooie teksten staan. Ten eerste is de klassieker 'The Punitive City' uit 1979 erin opgenomen. Verder wil ik Stan Cohens Bonger-lezing 'Intellectual Scepticism and Political Commitment' uit 1990 noemen, waarin een centraal thema uit zijn werk, de spanning tussen de sceptische houding van de wetenschappers en de wil om iets aan maatschappelijke misstanden te doen, centraal staat. Volgens Cohen hebben we als kritische sociale wetenschappers de dure plicht om 1) zaken altijd intellectueel eerlijk te blijven benaderen, 2) ons politiek te engageren met sociale rechtvaardigheid en 3) de onmiddellijk noodzakelijke humanitaire hulp te bieden. Dit was vooral voor een lezing die ter ere van de bekendste Nederlandse criminoloog, Willem Bonger, werd gehouden een bijzonder goed gekozen thema. De ondertitel van Bart van Heerikhuizens (1987) biografie over Bonger, *Socioloog en socialist*, geeft deze spanning in Bongers eigen leven perfect weer.

Stan Cohens kritische reflectie op het begrip 'social control', dat hij eerder zelf in de schijnwerpers heeft gezet en in het in *Outside Criminology* opgenomen essay 'The Critical Discourse on Social Control' ontmaskert als een allemansvriend, een Mickey Mouse-concept dat te hooi en te gras wordt gebruikt zonder dat duidelijk is waar men het eigenlijk over heeft, is weer zo'n mooi voorbeeld van de intellectuele sceptis van Stan Cohen, die ook niet te beroerd is om zijn eigen stokpaardjes kritisch tegen het licht te houden.³

Die reflexieve houding blijkt misschien wel het beste uit het nieuwe voorwoord bij de derde editie van *Folk Devils and Moral Panics* uit 2002 (dat ook in *Outside Criminology* is opgenomen), waarin Stan Cohen zowel de lijn doortrekt naar hedendaagse 'moral panics' over geweld op scholen, drugs, seksuele kindermishandeling (in de volksmond gemakshalve onder het kopje 'pedofilie' geschaard), alleenstaande moeders (die verantwoordelijk zouden zijn voor jeugdcriminaliteit) en 'asielzoekers', maar tegelijkertijd heel concreet ingaat op de kritiek op de 'moral panic'-benadering, waarbij hij het bestaan van 'goede' 'moral panics' nadrukkelijk openhoudt.

In het liber amicorum voor Stan Cohen signaleert Jock Young, de andere 'vader' van de 'moral panic'-benadering, dat er in de gemediatiseerde laatmoderne tijd sprake is van schier *permanente* 'moral panics' en dat die altijd met 'othering', het buiten de morele orde plaatsen van 'de ander' samenhangen. Er kan, schrijft Young, geen sprake zijn van een 'moral panic' als er niets *moreels* is om van in paniek te raken (in: Downes et al., 2007: 60). In hetzelfde boek wijzen Malcolm Feeley en Jonathan Simon op nog een andere verandering van de klassieke 'moral panic', namelijk de institutionalisering van de paniek. Zij beschrijven in dit ver-

3 Overigens is een eerdere versie van dit stuk in het Nederlands, in het liber amicorum voor Herman Bianchi verschenen (Cohen, 1988a), maar dat is niet in de bibliografie van Stan Cohen in Daems' bloemlezing opgenomen.

band bijvoorbeeld het zogenoemde ‘Amber Alert’, waarmee de media bij kindervervoeringen met een ‘early warning system’ de ‘hulp’ van het publiek inroepen (in: Downes et al., 2007: 46 e.v.). In de lezing waarmee hij in 2009 de ‘Outstanding Achievement Award’ van de British Society of Criminology in ontvangst nam, getiteld ‘Carry on Panicking’, stelt Stan Cohen zich de vraag waar het weerspreken van ‘denial’ ophoudt en de ‘moral panic’ begint. De discussie over klimaatverandering dient hierbij als voorbeeld (in: Daems, 2016: 355-360). Juist omdat ‘moral panics’ en ‘denial’ meestal als elkaars tegendeel worden beschouwd, verdient deze voorstelling ervan als een continuüm het om nader te worden uitgewerkt.

Overigens is het begin van deze lezing weer een perfect staaltje van Stan Cohens ironie. Hij begint met het stellen van de vraag hoe je eigenlijk een prijs moet accepteren waarvan je het bestaan niet eens kende. Vervolgens schetst hij drie mogelijke houdingen: 1) als een gehoorzame dienaar van de wetenschap net doen alsof je het absoluut niet had verwacht; 2) enigszins verongelijkt zeggen dat je de prijs al veel eerder had moeten ontvangen, maar dat de geesten eerder nog niet rijp waren voor jouw briljante ideeën; en 3) het ironisch en zeer publiekelijk weigeren van de prijs. Dat laatste heeft volgens Cohen zonder meer de meeste impact, maar aangezien de British Society of Criminology hem persoonlijk nooit enig kwaad heeft gedaan, noch van enige misstand kan worden beschuldigd kon hij die verreweg te preferen optie ook niet over zijn hart verkrijgen.

States of Denial uit 2001 is in allerlei opzichten een bijzonder interessant boek. Waar in veel hedendaagse studies Hannah Arendts these van de ‘banaliteit van het kwaad’ met name kritisch wordt bekeken (De Swaan, 2014; Van Stokkom & Cools, 2014), blijft Stan Cohen, met zijn aan David Matza ontleende idee, dat dingen waarvan we eigenlijk best weten dat ze moreel onjuist zijn met allemaal ‘ja, maar...’ overwegingen worden geneutraliseerd, veel dichterbij Hannah Arendt. Volgens Cohen (2001: 100) hebben de meeste critici niet begrepen wat Hannah Arendt bedoelde: zij heeft het kwaad als zodanig niet willen banaliseren, maar ze heeft willen laten zien dat het meest onvoorstelbare kwaad juist kan ontstaan doordat mensen, door de context waarin zij functioneren, het immorele karakter van hun handelen niet meer helder zien. Dat neemt volgens Cohen niet weg, dat die mensen er, van *buitenaf* beschouwd, volstrekt abjecte ideeën op na houden. Het is jammer dat een debat tussen Stan Cohen en bijvoorbeeld Abram de Swaan over deze kwestie er niet meer van zal komen – en dat De Swaan (2014) in zijn boek *Compartimenten van vernietiging* ook niet refereert aan *States of Denial*.

Aan de schrijver George Orwell zegt Stan Cohen voor dit boek ideeën te hebben ontleend die pas veel later in de wetenschap zouden worden onderzocht, zoals de voorspelling dat marteling ooit ook in democratische landen geaccepteerd zou worden. Stan Cohens werk over tortuur in Israël en in Guantanamo Bay zou hem hierin bevestigen (in: Daems, 2016: 171-180, 347-354). Die hele aanloop tot *States of Denial*, waarvan de voorstudies meestal niet zo heel bekend zijn bij criminologen, omdat ze zijn verschenen in niet-criminologische tijdschriften als *Index on Censorship*, *Human Rights Quarterly* of het Israëliëse *Tikkun* is wetenschappelijk misschien wel het belangrijkste deel van *Outside Criminology*.

René van Swaaningen

Sowieso biedt Daems' bloemlezing de echte Stan Cohen-fan ongelofelijk veel aan basismateriaal en voorstudies voor Stan Cohens grote werken. Alleen zijn meest radicale stukken - in bijvoorbeeld het tijdschrift *The Abolitionist* - en zijn meest empirische werk, zoals zijn met Laurie Taylor in 1972 geschreven boek *Psychological Survival*, waarin zij met langdurig gestraften in de maximum security-afdeling van de gevangenis van Durham spraken over de zin van de gevangenisstraf, vallen een beetje weg.

De in *Outside Criminology* opgenomen bibliografie is bijzonder illustratief: als je die leest, komt die zo consistent en programmatisch over, dat het wel lijkt alsof Stan Cohen van meet af aan een plan voor een echt oeuvre heeft gehad. Of dat ook zo is, doet er eigenlijk niet zo toe: wat Stan Cohen heeft geschreven, heeft in ieder geval *geresulteerd* in een logisch consistent en programmatisch oeuvre: inclusief een reflectie op dat oeuvre. Bijzonder goed is ook het in Daems' boek opgenomen in memoriam voor Stan Cohen, waarin zijn naaste collega Paul Rock in 2014 een prachtige schets van zijn levensloop maakt, waarbij - hier wel! - zijn permanente gevoel een buitenstaander te zijn een centrale rol speelt: van zijn geboorteland Zuid-Afrika naar Engeland, via los-vaste contacten met de Verenigde Staten naar het stamland Israël en van Israël toch weer naar Engeland.

Wat mij betreft had dit exposé van Rock nog wel mogen worden gecompleteerd met het prachtige interview dat de (Iers-)Canadese criminologen Maeve McMahon en Gail Kellough in 1987 met Stan Cohen hebben gehouden, omdat zij er zo goed in zijn geslaagd om Stan Cohen op zijn uiteindelijke drijfveren te bevragen. Gelukkig is dit interview uit het predigitale tijdperk inmiddels ook via het internet ontsloten, maar een mooie weergave in *Outside Criminology* zou zeker niet hebben misstaan.⁴ In dit interview noemt hij de toen centraal staande controverse binnen de kritische criminologie, tussen het theoretische zuivere maar in praktische zin 'radicale onmogelijkheidsdenken' van de abolitionisten (die de lessen uit de labelling-benadering en het deconstructionisme volgens Stan net iets te serieus namen) en de links-realisten (die in hun streven naar praktische resultaten hun ideologische uitgangspunten misschien wel eens te veel uit het oog verloren) het meest vruchtbare debat sinds het ontstaan van de kritische criminologie. Hoewel hij denkt dat zij het ideologisch bij het rechte eind hebben, denkt hij toch dat abolitionisten als Nils Christie en Louk Hulsman het bij het verkeerde eind hebben wanneer zij menen dat de werkelijkheid verandert als we er in andere termen over gaan praten.⁵ Wie als radicale hervormer echt vooruit wil komen, moet zowel gevoelig zijn voor de reële kansen op succes als voor de reële kansen dat je als criticus faalt (McMahon & Kellough, 1987: 139-140). In deze context komt ook de zelfreflexieve Stan Cohen weer om de hoek kijken, wanneer hij het laatste hoofdstuk uit zijn boek *Visions of Social Control*, met een hint naar Lenin 'What Is

4 Het interview is te downloaden van de website van de, mede door Stan Cohen opgerichte Europese vereniging van kritische criminologen, de *European Group for the Study of Deviance and Social Control*: [www.europeangroup.org/sites/default/files/McMahon%20and%20Kellough%20\(1987\)%20An%20Interview%20with%20Stan%20Cohen_1.pdf](http://www.europeangroup.org/sites/default/files/McMahon%20and%20Kellough%20(1987)%20An%20Interview%20with%20Stan%20Cohen_1.pdf).

5 Dit sluit nauw aan bij de kritiek die John Blad (1996), een leerling van Louk Hulsman, die zijn proefschrift over diens strafrechtstheorie schreef, op Hulsman leverde.

To Be Done?’ genaamd, ‘onbevredigend’ noemt, omdat het zoveel vragen onbeantwoord laat.

Wat dit interview ook zo interessant maakt, is dat Stan Cohen zo uitgebreid ingaat op degenen die hem zelf het meest hebben geïnspireerd; op zijn ‘significant others’ zogezegd. Toen hij Howard Becker’s *Outsiders* las was hij ‘knocked out’, hoewel het zo simpel was; *juist* omdat het zo simpel was dat iedere idioot het kan begrijpen. En David Matza’s *Becoming Deviant* vond en vindt hij de beste kennis-sociologische studie in de criminologie. Aan Matza voelt hij zich ook om die reden bijzonder schatplichtig. Met dit in het achterhoofd ben ik ook Matza’s werk weer gaan lezen. Matza (1969: 3) begint zijn boek *Becoming Deviant* met de woorden: ‘Het doel van schrijven is het creëren van coherentie. Het risico bestaat dat er een coherentie wordt opgelegd aan iets wat feitelijk volstrekt ongeordend is, waardoor de werkelijkheid dus geweld wordt aangedaan. Dit risico is onvermijdelijk, omdat schrijven nu eenmaal bestaat uit het samenbrengen en organiseren van onderzoeksmateriaal. De enige legitieme vraag over een geschrift is dus of *de mate van* de opgedrongen coherentie en *de mate van* vervalsing van de werkelijkheid binnen de perken blijft.’

Als je Matza leest, dan zie je direct hoezeer Stan Cohen door hem is beïnvloed; niet alleen vanwege het bewustzijn dat een naturalistische weergave van de werkelijkheid weliswaar schier onmogelijk is, maar dat we wel moeten proberen er zo dicht mogelijk bij te blijven, maar ook vanwege het feit dat Matza in zijn werk ruim baan geeft aan de *pathos* – waar in de gangbare wetenschappelijk retorica de *logos* domineert en de *ethos* er enigszins plichtmatig wordt bijgesleept – en vanwege de kristalheldere manier van schrijven. Vooral in Cohens eerste teksten, de voorstudies voor *Folk Devils and Moral Panics* uit de tweede helft van de jaren 1960, die in de bloemlezing van Daems zijn opgenomen, herkennen we duidelijk Matza’s invloed. Maar ook Cohens laatste grote werk, *States of Denial* uit 2001, is duidelijk geïnspireerd door David Matza: dit keer vooral door diens werk over neutralisatietechnieken.

En dan is er Michel Foucault: dat is een verhaal apart. Stan Cohen zegt dat hij Foucault in Israël volstrekt ‘out of the blue’ heeft gelezen, zonder kennis te hebben van alle Europese debatten over diens werk. Na een aantal dodelijke observaties over Foucaults radicale pessimisme en de manier waarop hij ‘human agency’ wegdefinieert, beargumenteert hij vervolgens glashelder waarom we desalniettemin Foucaults werk serieus moeten bestuderen. Foucaults idee dat macht alleen in relationele zin kan worden begrepen, dat er met andere woorden geen eenduidige top-down machtsverhoudingen bestaan, maar dat er eerder sprake is van een relationele ‘microfysica’ van de macht, speelt hierbij een centrale rol. Michel Foucault heeft volgens Stan Cohen bovendien inzichtelijk gemaakt dat je ‘macht’ niet op basis van ideologieën, maar op basis van praktijken moet bestuderen en beoordelen, dat macht ook een eigen kennisregime creëert (wat wordt voor ‘waar’ gehouden en wat niet) en dat kennis en macht in een wederkerige relatie to elkaar staan.

In antwoord op de vraag wat hij, met zijn omarming van Foucaults these dat kennis (grotendeels) wordt bepaald door het heersende machtsdiscours en zijn verwerping van diens idee dat individualiteit in de transformaties van de geschiede-

nis verloren is gegaan, vindt van het idee, dat onder meer in de vrouwenbeweging of de antiracisembeweging opgeld doet, dat wetenschappelijke kennis zou moeten worden aangewend om het lot van ‘onderdrukte groepen’ te verbeteren, zegt Stan Cohen dat hij dat ook onzin vindt, al was het alleen maar omdat het zo ontzettend paternalistisch is. Mahatma Ghandi heeft ooit gezegd: ‘Wat je voor mij doet, maar zonder mij, doe je feitelijk tegen mij.’ Dat is feitelijk ook Stan Cohens antwoord. In plaats van ‘empowerment’, wat hij een verwarrend idee vindt, acht hij het vooral onze morele plicht om zuivere, machtsvrije intellectuele waarden en ideeën te bewaken en om te strijden voor de onafhankelijkheid van kennis *zonder* enig politiek doel (McMahon & Kellough, 1987: 145).

Dit is een interessante stellingname, zeker als we het vergelijken met Cohens stuk ‘It’s All Right for You to Talk’ uit 1975, waarin hij een aantal *do’s* en *don’ts* voor actiegericht maatschappelijk werk uiteenzet (Cohen, 1988: 95-113). Het is niet zozeer in tegenspraak met wat hij in 1987 zegt, maar het accent is wel duidelijk anders. Ook Cohens betrokkenheid bij de abolitionistische actiegroep *Radical Alternatives to Prison* (RAP) en het Israëliëse informatiecentrum over mensenrechten in de bezette gebieden *B’Tselem* is zeker te rijmen met zijn pleidooi voor zuivere, onafhankelijke kennisvergarig, maar toch ... In *Outside Criminology* zijn vrij veel stukken opgenomen over mensenrechtenschendingen en marteling, die vooral gaan over de situatie in Israël en de Palestijnse gebieden, maar ook over Latijns-Amerika en over Oost-Europa en Zuid-Afrika. In deze stukken zijn de contouren van zijn latere boek *States of Denial* duidelijk te herkennen. Stan Cohen legt in deze stukken gruwelijkheden, lijden en machtsmisbruik door middel van onderzoek bloot, maar hij zegt niet dat deze kennis *dient* om het lot van de Palestijnen, linkse oppositiegroepen tijdens de Latijns-Amerikaanse dictaturen, dissidenten in het voormalig communistische Oost-Europa of de zwarten in Zuid-Afrika te helpen verbeteren: dat is een subtiel, maar belangrijk onderscheid.

Voor Stan Cohen is de internationaal-comparatieve criminologie slechts een wrange grap. In het interview met Maeve McMahon en Gail Kellough (1987: 146) zegt hij hierover: “Tot nu toe is comparatieve criminologie altijd vrij belachelijk geweest: “comparatieve criminologie” is wat Westerse criminologen opschrijven, wanneer ze weer thuis zijn, nadat ze ergens in de wereld uit een vliegtuig zijn gestapt. Het is echt een grap. Er is geen enkele serieuze tekst (...) over de invloed van verschillende politieke ideologieën, politieke economieën of maatschappelijke structuren op het ontstaan van criminaliteit.”

Met zijn eigen werk op dit terrein heeft Stan Cohen ervoor gezorgd dat dit beeld inmiddels niet meer klopt: mensenrechtenschendingen en marteling, zowel als uitbuiting en andere mondiale problemen hebben een vaste plaats op de criminologische agenda gekregen en is er zelfs een heuse ‘global criminology’ ontstaan, waarin de geopolitieke context van mondialisering juist centraal staat. Voor mij persoonlijk waren Stan Cohens artikelen over de noodzaak de criminologie te ‘dekoloniseren’ van haar westerse dominantie, een belangrijke reden om mijn bakens te verzetten van een kritische reflectie op nationale praktijken (al dan niet vanuit een comparatief perspectief) naar een kritische kosmopolitische criminologie (Van Swaaningen, 2007). Die dimensie, Stan Cohens overgang van een vooral op westerse, vooral Engelse, sociale problemen gerichte kritische criminologie

naar een kritische criminologie die zich juist vooral met mondiale problematiek bezighoudt, miste ik ook wel enigszins in *Outside Criminology*.

Frances Heidensohn vertelde Paul Rock dat er voor haar twee artikelen waren waarin Stans soms bizarre gevoel voor humor, zijn 'gekke', zijn anarchistische plezier om de boel te ontregelen en zijn afkeer van hyper-abstract geneuzel, waarin ieder contact met de wereld waarin wij feitelijk leven is verdwenen, perfect samen komen: 'Conference Life: The Rough Guide' en 'The Last Seminar' (in: Daems, 2016: lxi). Dat lijken me dan ook twee fantastische stukken om deze 'tour de horizon' mee te besluiten.

'Conference Life: The Rough Guide' zou eigenlijk verplichte kost moeten zijn voor iedere jonge academicus die voor het eerst naar een wetenschappelijk congres gaat.⁶ Stan Cohen meldt de aspirant-congresbezoeker dat er zeer verschillende redenen zijn waarom mensen naar wetenschappelijke congressen gaan: soms overheersen inhoudelijke redenen, maar soms ook sociale. Ook de sfeer kan sterk verschillen: van een ascetisch protestants arbeidsethos tot volstrekt hedonisme. Daarnaast wijst Cohen op de gevaren die je als congresganger kunnen bedreigen: dat gaat van slechte accommodatie (vooral op congressen die op Engelse studentencampussen plaatsvinden), tot uitsluiting door vakgenoten als je het waagt iets te zeggen over een onderwerp dat niet precies binnen jouw micro-expertise ligt. Een hoofdstuk apart is de statuskwestie op congressen: van het chique laat komen, maar net niet al te laat, en weer vroeg vertrekken 'omdat je het zo druk hebt', tot de negatieve correlatie tussen de lengte van de informatie over een persoon en zijn of haar mate van belangrijkheid. Het allerdomste dat je volgens Cohen kunt doen is *zelf* ooit een congres organiseren. Hoon zal je deel zijn, je zult te maken krijgen met de meest absurde eisen van mensen met opgeblazen ego's, je zult de meest bizarre vragen krijgen van op papier volwassen mensen, die zich in de praktijk als volstrekt hulpeloze kleine kinderen gedragen en je zult de schuld krijgen van alles wat er fout loopt. Dit is Stan op zijn best: de onovertreffbare bittere ironie, gekoppeld aan een diep inzicht in de menselijke natuur.

Net zo hilarisch, maar veel grimmiger is Stan Cohens (1988: 297-310) verhaal 'The Last Seminar', waarin tijdens de colleges (deviantie)sociologie, een vakgebied dat bestaat bij de gratie van de ellende van andere mensen, geleidelijk steeds meer gedetineerden, slachtoffers van militaire dictaturen, arbeiders, prostituees, junkies, gekken en wanhopigen in de collegezaal opduiken. Om de clou van het verhaal niet te verklappen, beperk ik me tot de vaststelling dat menigeen, studenten, maar zeker ook docenten, daar danig van in de war raakt en dat er hele rare dingen gebeuren. In het liber amicorum voor Stan Cohen schrijft Howard Becker een essay over dit stuk, onder de veelzeggende titel 'How we deal with the people we study' (Downes et al., 2007: 26-36). Becker concludeert dat Stan Cohen zich altijd strikt heeft gehouden aan de simpele gedragscode dat het beter is dicht bij de incoherente details van het dagelijks leven te blijven dan om te proberen het leven te begrijpen vanuit zogenoemde algemene beginselen. Verplichte kost voor iedere criminologiestudent wat mij betreft.

6 Het is opgenomen in het boek van Daems (2016: 299-314), maar de oorspronkelijke bron is ook goed te raadplegen: *The American Sociologist* 28 (1997): 69-84.

René van Swaaningen

In 1979 is dit stuk ‘gewoon’ in de *Sociological Review* verschenen. Ik ben bang dat dat vandaag de dag niet meer zou gebeuren. Een dergelijke essayistische, vrije vorm zou in het huidige systeem van *peer review*, waarin neopositivistische ideeën over wetenschap zo sterk domineren, waarschijnlijk niet meer worden gepubliceerd. En onderwijs mag ook vooral *niet* meer verrassend zijn: er worden vooraf ‘leerdoelen’ geformuleerd, op basis waarvan ‘toetsmatrijzen’ voor de tentamens worden gemaakt, zodat de student precies weet waar hij of zij aan toe is. Onderwijs is een kleurplaat geworden en als student, maar ook als docent, word je geacht netjes binnen de lijntjes te kleuren. Er mag niets gebeuren waar studenten van in de war zouden kunnen raken. Dat studenten daar ook niets wezenlijks meer van leren en dat onderwijs geven er ook aanzienlijk minder uitdagend van is geworden, dat schijnt er niet toe te doen.

Konden we maar zo helder schrijven als Stan Cohen en mocht onderwijs maar ietsje meer weg kunnen hebben van ‘The Last Seminar’. Voor mij staat als een paal boven water dat ontregeling een wezenlijk bestanddeel is van ieder leerproces en dat, als je dat weg wilt nemen, ieder leervermogen de kop wordt ingedrukt. Ik sluit af met de wens dat iedere (aankomende) criminoloog nog maar veel van Stanley Cohen mag lezen. Zijn scherpe observaties, zijn ironie als middel om het leven een beetje dragelijk te houden en om overspannen verwachtingen ten aanzien van weer een nieuwe ‘oplossing’ voor ‘het’ probleem te temperen, en zijn ontregeling van alles wat ‘we’ voor waar aannemen lijken mij het meest heilzame recept voor een gezond geestelijk leven.

Literatuur

- Blad, J.R. (1996), *Abolitionisme als strafrechtstheorie: Theoretische beschouwingen over het abolitionisme van L.H.C. Hulsmán*. Arnhem: Gouda Quint.
- Bunt, H. van de (2007), Muren van stilzwijgen. In: H. van de Bunt, P. Spierenburg & R. van Swaaningen, *Drie perspectieven op sociale controle*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 113-136.
- Cohen, S. (1972), *Folk Devils and Moral Panics: the Creations of Mods and Rockers*. Londen: MacGibbon & Kee.
- Cohen, S. (1985), *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity.
- Cohen, S. (1986), Community Control: To demystify or to reaffirm?. In: H. Bianchi & R. van Swaaningen (red.), *Abolitionism: Towards a Non-Repressive Approach to Crime*. Amsterdam: Free University Press, 127-132.
- Cohen, S. (1988), *Against Criminology*. New Brunswick NJ: Transaction.
- Cohen, S. (1988a), ‘Sociale controle’ in de kritische criminologie: aantekeningen over het ‘hamertje-tik-concept’. In: R. van Swaaningen, B. Snel, S. Faber & E. Blankenburg (red.), *à Tort et à Travers: Liber Amicorum Herman Bianchi*. Amsterdam: VU Uitgeverij, 167-176.
- Cohen, S. (2001), *States of Denial: Knowing About Atrocities and Suffering*. Cambridge: Polity.
- Cohen, S. & L. Taylor (1972), *Psychological Survival: the Experience of Long-Term Imprisonment*. Harmondsworth: Penguin.
- Daems, T. (red.) (2016), *Outside Criminology: Selected Essays by Stanley Cohen*. Londen & New York: Routledge.

- Downes, D., P. Rock, C. Chinkin & C. Gearty (red.) (2007), *Crime, Social Control and Human Rights: From Moral Panics to States of Denial. Essays in the Honour of Stanley Cohen*. Cul-lompton: Willan.
- Heerikhuisen, B. van (1987), *W.A. Bongers: socioloog en socialist*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- McMahon, M. & G. Kellough (1987), An Interview with Stanley Cohen. *Canadian Criminology Forum/Le Forum Canadien de Criminologie*, 8(3), 132-149.
- Stokkom, B. van & M. Cools (red.) (2014), *Het kwaad* (themanummer). *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, (4), 3.
- Swaan, A. de (2014), *Compartimenten van vernietiging: over genocidale regimes en hun daders*. Amsterdam: Prometheus-Bert Bakker.
- Swaaningen, R. van (2007), Naar een kosmopolitische criminologie. In: H. van de Bunt, P. Spierenburg & R. van Swaaningen, *Drie perspectieven op sociale controle*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 17-65.